

XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynai ir BIBLIJA

Vilma Zubaitienė,

Vilniaus universitetas

Tarptautinis mokslinis seminaras

SENUJŲ LIETUVIŠKŲ TEKSTŲ RENGIMAS
MOKSLO TYRIMAMS

(2019 m. lapkričio 28–29 d., Vilnius)

XVIII a. žodynai: Mažoji Lietuva

SPAUSDINTI

- Frydricho Vilhelmo Hako *Vocabularium* (Halle, 1730)
- Pilypo Ruigio *Lexicon* (1747, toliau – RŽ)
- Kristijono Gotlybo Milkaus *Wörter=Buch* (1800, parengtas dar 1797, toliau – MŽ).

RANKRAŠTINIAI

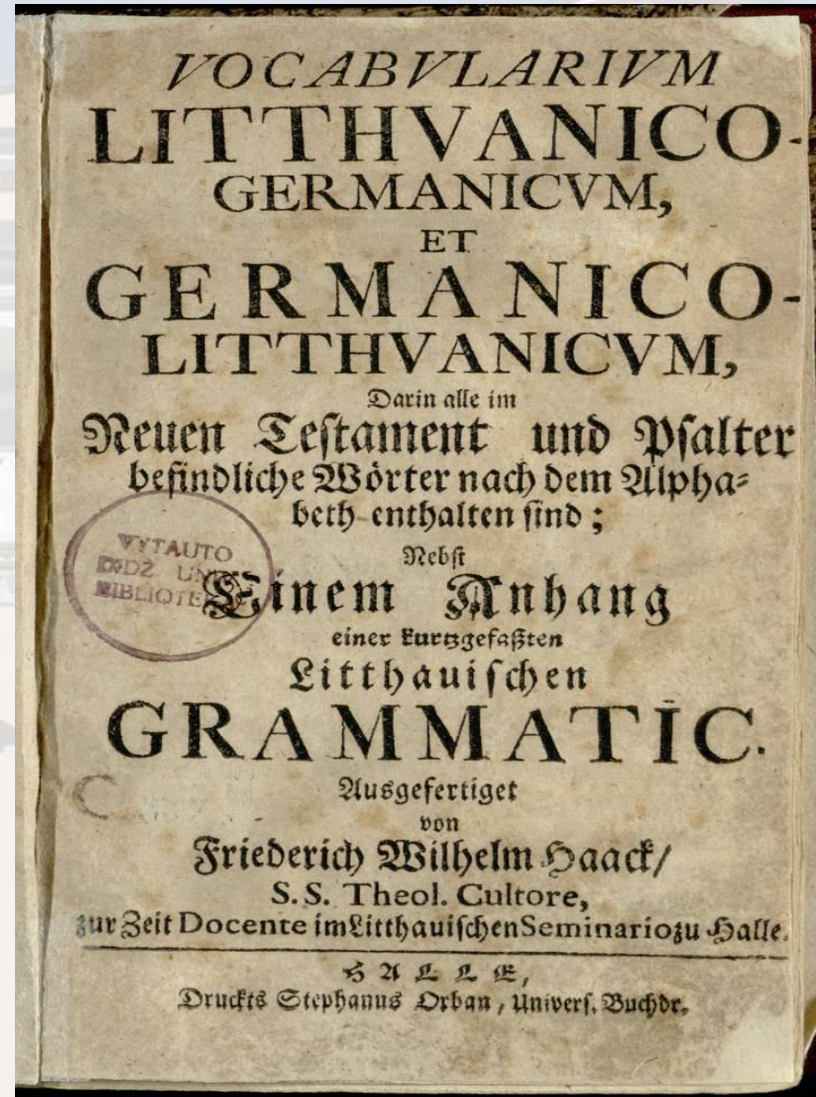
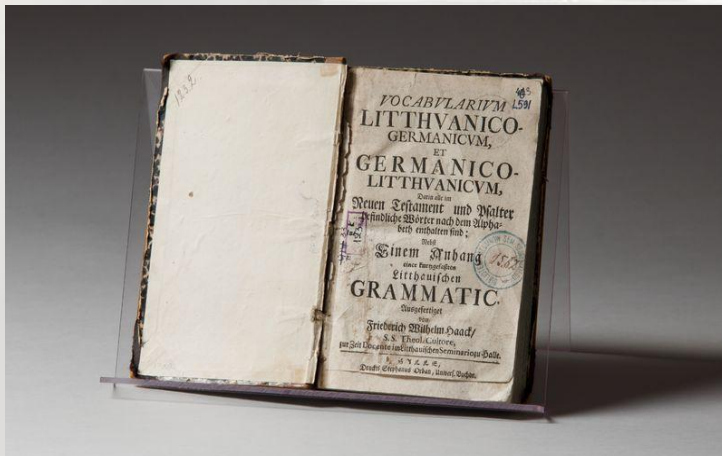
- Vadinamasis Krauzės žodynas (XVIII a. pradžia)

Vocabularium von Friedrich Wilhelm Haack (1730)

F. V. Hakas

- *Vocabularium Litthuanico-Germanicum et Germanico-Litthuanicum ...* Ausgefertiget von Friederich Wilhelm Haack ... Halle [1730].

Wörterbuch von Philipp Ruhig (1747)

P. Ruigys

*Littauisch – Deutsches und
Deutsch – Littauisches Lexicon*
... von Philipp Ruhig.
Königsberg ... 1747.

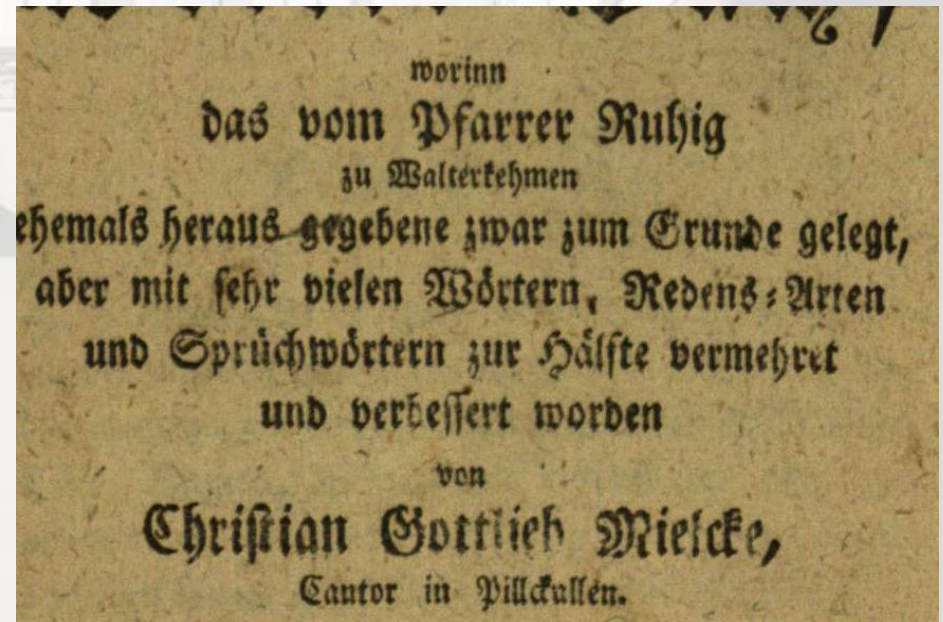
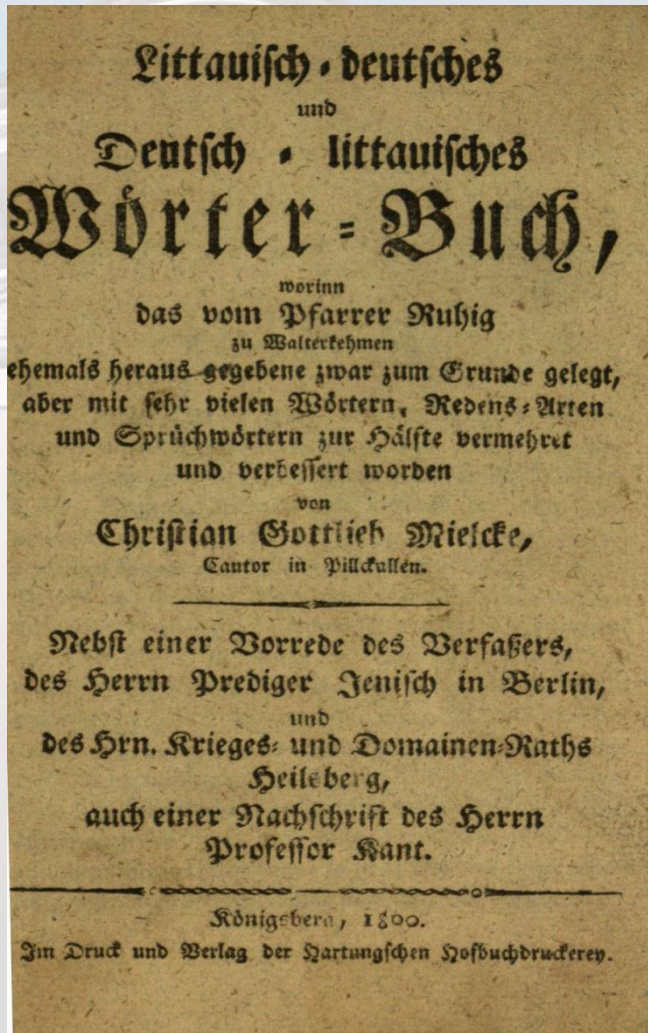

Wörterbuch von Christian Gottlieb Mielcke (1800)

K. G. Milkus

*Littauisch—deutsches und
Deutsch—littauisches Wörter-buch*
... von Christian Gottlieb
Mielcke ... Königsberg, 1800.

Krauzė
Pusė in. Niebužė

ORIGINALKOPIE

Seite - 666.

Horavovėna Fomijevica

Mennichig

83 quarto.

K 135

auzės vokiškai-lietuviškas žodnas XVII amž.

Su Dievo Pagalba.
dval - - Unguryš.
druvėnė - Kegel & Avappe.
druvėnė - Zuberklas.
druvė - - Subrine. Szikinne. Szikna.
druvė - - vėlėm. Bullis.
druvė - - vėlėm. Patrinnimas. Pullu.
druvė, de die vėlėm gėlėm mit vėlėm. Merle.
druvė - - Maita. Sterva. Merliena.
druvė - - vėlėm. Maitkaulis.
druvėnė - - Uzdirtė.
druvėnė - - Mėkasti.
druvėnė - - Mėkasti. Mėmola vėlė.
druvėnė - - Mėkasti. Mėmola vėlė.
druvėnė - - Atsimeldimas. Atsimeldimas.
druvėnė - - Atsimeldi. Atsimeldi.

Krauzės žodyno santykis su J. Rėzos Psalmynu 1625

K:65	Bach	{Upjūfa} (<i>l. paupys</i>)	ψ 1,3	Der ift wie ein Baum gepflantzet an den Wasserbächen [...]	Taffai ira kaip Mædis sodintas Pa=upjūfa [...]
K:213	Gemeinfchaft hab[en]	Draugawoti Siebrawoti	50 ψ v. 18. (Ps 50,18)	[...] Vnd haft gemeinfchaft mit den Ehebrechern.	[...] Jr draugawo= ghi fu Perßengtojeis wentziawonyftês.
K:455	^B {Schmecken}	^B {Raggauju, awau, su, auti}	ψ 34,9	Schmecket vnd sehet [...]	Ragâukit ir weisdêkit [...]

Krauzės žodyno santykis su RPs 1625

K:571 Umgehen mit Tück – Klaftomis elgtifi elgūs elgiesi. || elgiafi.

R:256³⁸ [Umb]gehen – Annoti, Wartoti. Elgtifi. mit Tücken umgehen || Klaftomis elgtifi, elgius effi, afi.

RPs Ps 26,10 dt. Welche mit böfen tücken umbgehen/ Vnd || nehmen gerne Gefchencke lit. Kurrie klaftomis elgiafi/ Jr rodas prijm= || ma Balwus.

K:334 Mächtig – Macnus. Sylingas. Gallys.

R:155²⁸ Mächtig – Macnus. Sylingas. Gallys.

RPs Ps 89,8 dt. GOtt ist faft mächtig in der fam[m]lunge der || Heiligen lit. Diewas galys ira Surinkimè fchwentujû [...].

Krauzės žodyno santykis su RPs 1625

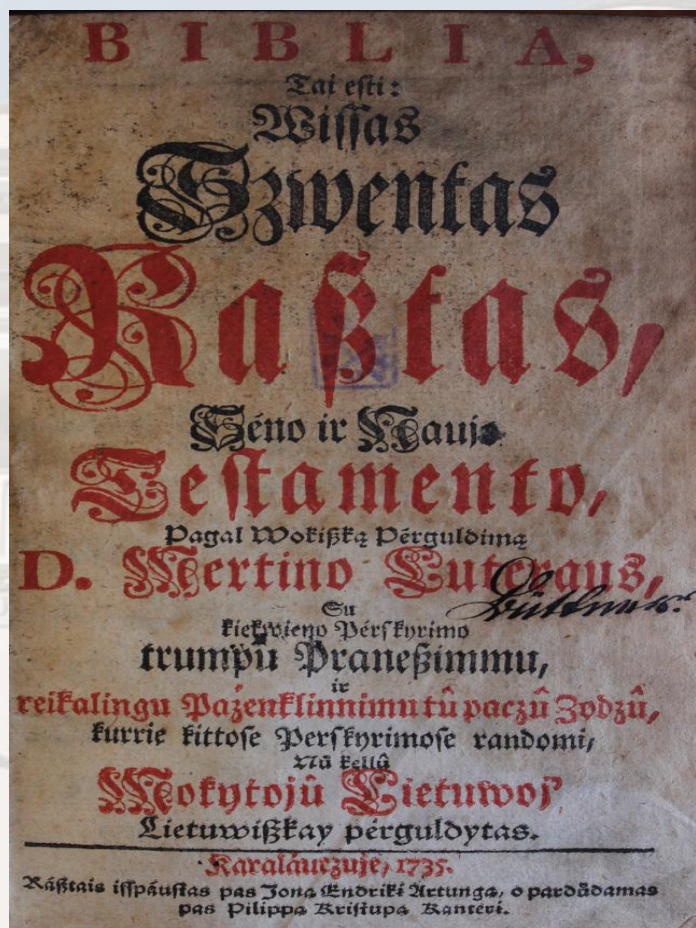
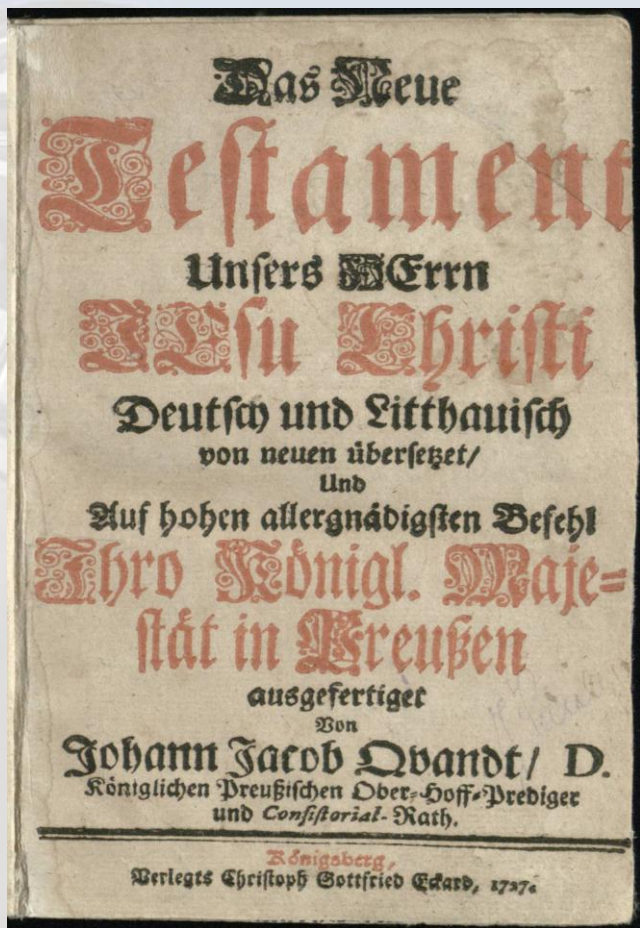
Ps 50, 18: Und hast Gemeinschaft mit dem
Ehebrechern

Psalteris Dovydo, Karaliaučius, 1728

•85₂₈₋₃₁: 18. Wági reggèdam's bè= || gi fu jùm; ir
Draugyftè lai= || kai fu Pérzengtojeis
Wen= || cíawonyftês. ||

Biblija, Karaliaučius, 1735

•781 II₃₇₋₃₉: 18. Wági reggèdam's bègi fu || jùm; ir
draugyftè laikai fu || pérzengtojeis wenczawonyftês. ||

Biblijos vertimas XVIII a. viduryje

- ✓ Visa Biblija buvo verčiama dalimis, **daugiausia iš Martino Lutherio vokiškosios Biblijos**, o atskirų grupės narių atlikti darbai *kolektyviai svarstomi ir redaguojami*.
- ✓ P. Ruigio pratarė: „Bibliją ir kitas religines knygas reikia išversti „**gryniausiu lietuvių kalbos dialektu**“, plg.: Nun haben Wir zwar darauf auch bereits die gnädigste Vorsehung gethan, daß die Bibel, auch andere Kirchen= und Schul=Bücher vertiret, und **nach dem reinsten dialecto ins Littauifche überfetzt werden follen** (RŽ [II]).
- ✓ Kaip kalbos šaltinis buvo sėkmingai išnaudota lietuviška Biblija, per kurią į žodyną atėjo gausi lietuvių rašytinės kalbos medžiaga.

Projektas

Lietuviškos XVI-XIX a. Biblijos istorija

- Ištirti ir publikuoti Biblijos pagrindu sudarytus spausdintus XVIII a. žodynus
- Sukurti techninius sąsajos įrankius, leidžiančius nustatyti skirtinguose XVI-XIX a. šaltiniuose esančių Biblijos fragmentų ryšius.
- Pagal Bibliją parengtų žodynų F. W. Haacko (1730) ir P. Ruigio (1747) skaitmeninių versijų parengimas programiniam apdorojimui.
- P. Ruigio žodyno kritinis leidimas, studija, indeksas

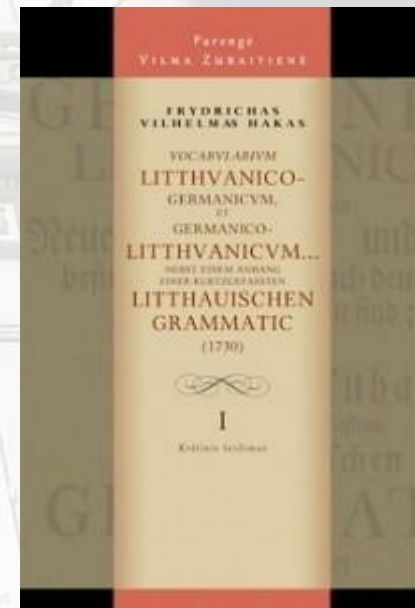
F. V. Hako žodynas (1730)

Kritinis leidimas: Hakas, Frydrichas Vilhelmas,
*Vocabularium litthvanico-germanicum, et germanico-
litthvanicum... Nebst einem Anhang einer kurtzgefaßten
Litthauischen Grammatic (1730),*

parengė Vilma Zubaitienė,

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,

2012

F. V. Hako žodynas (1730)

← → C Not secure | seniejirastai.lt/vb.php?source=61

Senieji raštai

Apie Senųjų raštų duomenų bazė Galerija Kontaktai Pagalba Paleška

Frydrichas Vilhelmas Hakas, Vocabularium Litthuanico-Germanicum, et Germanico-Litthuanicum, 1730

Autorius: Frydrichas Vilhelmas Hakas
Pavadinimas: Vocabularium Litthuanico-Germanicum, et Germanico-Litthuanicum
Metai: 1730
Santrumpa: HZ, HZlv, HZvl
Originalo saugojimo vieta: Vilniaus universiteto biblioteka
Signalūra: Lr 1881

Elektroninė versija — Parsisiųsk!
Elektroninių dokumentų rengėjai: Dokumentinį perrašą parengė Vilma Zubaitienė, konkordancijas parengė Vilma Zubaitienė, Vytautas Zinkevičius
Recenzentai:
Elektroninių dokumentų rengimo metai: 2018
Rėmė: Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-037/2015)
ISBN: 978-609-411-204-1

Abėcėlė — Pasitirkinė!

Tiesioginės konkordancijos: | A—M | N—Z |

Atvirkštinės konkordancijos: | A—O | P—Z |

seniejirastai.lt/vb.php

F. V. Hako žodynas (1730)

bažytifi	HZvl 206 I,23	fuřibažytifi, priřęgti, pařibažiti. Schweeren (leichtfinnig) [♦ba= žytifi. Schwefel [Sęra]. Schwefelicht [Sęringas]. »1200
Bažnyčia	HZlv 17 II,16	htfer= tiger weife) praef. [žijūs]. prt. [jaus]. f. [žifūs]. [♦Bažnyčia, ėids] der Tempel, die Kirche 2 Decl. Gen. f. B »1201
Bažnyčia	HZvl 188 II,27	Kirchen=Reformation [Baž= nyėids Cžyftijimas]. = = Streitende [♦Bažny= čia Karaujėncia]. = = Weyhe [Pařwenti= mo= Sžwente »1202
Bažnyčia	HZvl 210 II,28	nėti. Tausend [tukftantis]. Teig [Imaiřimas, Tařla]. Tempel [♦Bažnyčia]. Tenne [Klojimmas]. Teppicht [Kauras]. Teppicht »1203
Bažnyėids	HZvl 188 II,25	lich [waikiřkas]. Kindřchafft [Waikyfte]. Kirchen=Reformation [♦Baž= nyėids Cžyftijimas]. = = Streitende [Bažny= čia Kar »1204
Bažnyėids=Cžyftijimas	HZlv 17 II,18	ūs. [Bažnyčia, ėids] der Tempel, die Kirche 2 Decl. Gen. f. [♦Bažnyėids=Cžyftijimas, mo] die Kirchen=Reforma- tion I De »1205
Bažnyėids=Skryne	HZlv 17 II,21	s=Cžyftijimas, mo] die Kirchen=Reforma- tion I Decl. Gen. m. [♦Bažnyėids=Skryne, ės] der Gottes=Kaften 3 Decl. G. f. Be »1206
Bažnyėids=Skryne	HZvl 181 I,33	ott [Diewas]. Gottes=Acker [Kapine, Kap= pai]. Gottes=Kaften [♦Bažnyėids=♦ Skryne, Diewo=Skry= ne]. Gottes=Verřchter [Di »1207
Bažitis'	HZlv 17 II,13	žųchtigen, betauben, praef. [džiu]. prt. [džiau]. f. [baufu]. [♦Bažitis'] ŝweren (leichtfer= tiger weife) praef. [žijūs »1208

F. V. Hako žodynas (1730)

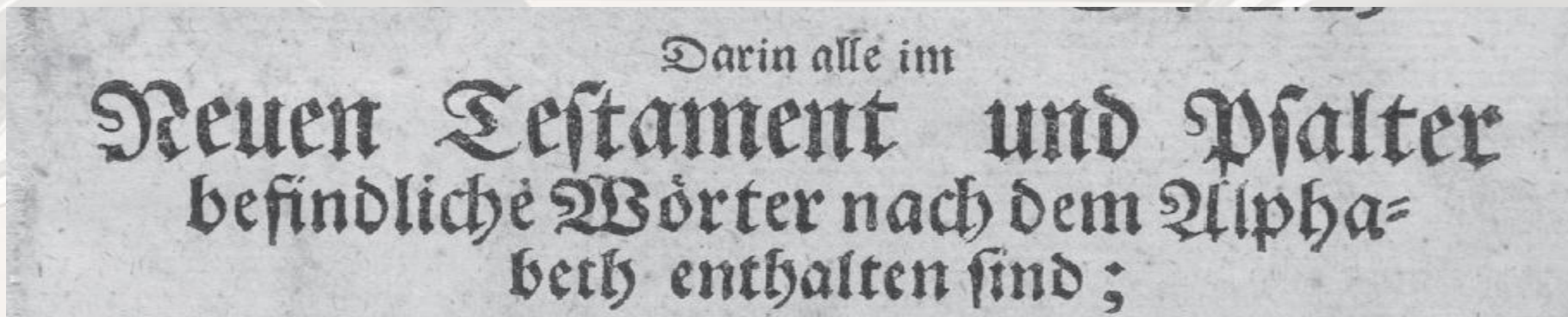
Aptakydinti	HZlv 7 I,11	ākūmas, mo] die Verkūn= digung, (Bothſchafft) I Decl. g. m. [♦Aptakydinti] predigen laſ= le
apfakydinti	HZvl 198 I,36	en [apfakyti, Kožoni fakyti, Kožoni laikyti], Predigen laffen [♦apfakydinti] Prediger [Apfakytoji
Paffirašydinti	HZlv 89 I,13	ntreiben, ſich ermahnen, Præf. [nu]. Præt. [nau]. F. [gifu]. [♦Paffirašydinti] ſich ſchätzen laffen
paffirašydinti	HZvl 157 I,28	Auffchreiben (das) [Parāši= mas]. Auffchreiben laffen (ſich) [♦paffirašydinti]. Auffchlieffen [at
paffirašydinti	HZvl 203 I,25	. Schatz [Skarbas]. Schätzen [parašyti]. Schätzen laffen (ſich) [♦paffi= rašydinti]. Schätzung [P
Skaitydinti	HZlv 116 I,26	Meſ= ſing I D. G. M. [Skaitlus, laus] ein Zahl, 4 D. G. M. [♦Skaitydinti] leſen laffen, prf. [nu]
fkaitydinti	HZvl 191 II,14	rnen [išmokti, mokin= tisfi]. Leſen [fkaityti]. Leſen laffen [♦fkaitydinti]. Leuchte [Žibnyčia]. L
apfipjaušydinti	HZvl 161 II,17	i= pjaušyti]. Beſchneiden (ſich laffen) [a= pipjaušydintis, ♦apfi= pjaušydinti]. Beſchneidung
apfikrikštydinti	HZvl 210 II,20	. Taufe [Krikštas]. Taufen [Krikštiti]. Taufen ſich laffen [♦apfi= krikštydinti, krikšty= dinti
Paffikakdinti	HZlv 87 II,31	uſti] fühlen, Prf. [jun= tu]. Praet. [juttau]. Fut. [juſfu]. [♦Paffikakdinti] ſich genügen laffen, Pra

Santykis su NT 1727, 1728

- Antraštiniame lape ir pratarinėje nurodomi žodyno šaltiniai:

- Naujasis Testamentas (*NT* 1727) ir Psalmynas (*Ps* 1728). Tikslių šaltinių nuorodų *HŽ* nėra.
- Žodyno perraše komentuojami lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų dalių skirtumai.

Santykis su NT 1727, 1728

BtNT 1701 Mt 5,18: ne praeis wiena *jota*

NT 1727 Mt 5,18: wird nicht zergehen der kleinste *Buchstabe* / ne išgais ney mažaušas *Raštėlis*

HŽ 110 I 19-20: *Raštėlis, lio* ein Buchstabe Id. g. m.

BtNT Apr 14,20: per tukštanti ir bešis šimtus *warštū*

NT 1727 Apr 14,20: durch tausend sechs hundert *Feldweges*/ Apr 14,20: per tukštanti bešis šimtus (didžujū) *Warfnū*

HŽ 143 I 11: *Warfnis, nio* Feldweges, Id. g. m.

RP 1625 Ps 60,3: Kurfai tu šėmę pajuddinai / ir išchplėšchei / gydik jōs *prapleschimus* kurri teipo išchplėschita ira

1728 Ps 60,3: Tu šėmę pajuddinai ir šuplėšbei; tu gydik jōs || *Prápłyšimmus*, kurri teipo šuplėšbyta yra

HŽ 101 II 12-13: *Prapłyšimmas, mo* der || Bruch. Id. g. m.

<http://sr.lki.lt/Index.asp>

HŽlv 5: Apkaba, ôs der Vorhang 2 Decl. gen. foem.

Mt 27,51

Naujas Testamentas, Karaliaučius, 1727

132₂₀₋₂₂: 51. Ir βtay, **Apkaba** Baz= ||nyćioj' puffsáu perdrisko, nũg||Wirβaus ik' Apaćiai.||

Naujas Testamentas, Karaliaučius, 1735

45 II₃₁₋₃₃: 51. Ir βtay, **ápka**ba baznyczoj' ||puffsáu perdrisko, nũg wirβaus||ik' ápaczai.||

Juozapas Arnulfas Giedraitis, Naujas įstatymas, Vilnius, 1816

49 I₃₂₋₃₅: 51. O sztay **uždanga** bažniczios ||parpliszo ant dweju dalu, nuog wir-||szaus iki apaczios, ir žiame sudre-||bejo, o uołos skeldejo.||

<http://sr.lki.lt/Index.asp>

HZlv 16: Bałamutas, to ein Lotter=Bube I decl. g. m.

Apd 17,18

Naujas Testamentas, Karaliaučius, 1727

562₁₋₁₀: 18. Bet kelli iß Epikurû||ir Stoikû Pilozopû waidiof' ||fu
jûmi, ir kitti táre: ką nor||tas **Ballamutas** ľakyti?||

Naujas Testamentas, Karaliaučius, 1735

192 II₂₈₋₃₆: 18. Bet kelli iß Epikurû ir||Stoikû Pilozopû waidiof'
fu||jûmi, ir kitti tare: ką nor tas||**ballamutas** ľakyti? Juozapas

Arnulfas Giedraitis, Naujas įstatymas, Vilnius, 1816

210 II₄₋₁₀: 18. O nekurie isz Epikuru ir||Stoiku filozofu spiresi su
juomi: ir||wieni kaľbejo: Ką tas **niekosakis**||nor kaľbet?

<http://sr.lki.lt/Index.asp>

HŽlv 17: Bangôs=Žuwis, iês der Wallfisch 3 Decl. Gen. f.

Ps 104,26

Psalteras Dovydo, Karaliaučius, 1728

183₇₋₁₀: 26. Cziajau eit' Akrutai; || czia yra **Bangôs=Žuwis**,
|| kures tu futwërei, kad tûfe= || fe žaištu. ||

Ps 148, 7

Psalteras Dovydo, Karaliaučius, 1728

258₃₆₋₃₈: 7. Laupfinkit' Wießpati || ant Žémês, jus **Bangôs =**
Žu= || wis, ir wiffos Gillybes. ||

<http://sr.lki.lt/Index.asp>

HŽlv 32: Gumbas, bo die Pestilentz, ein Geschwürl I
decl. g. m.

Psalteras Dovydo, Karaliaučius, 1728

138₅₋₉: 50. Kadda labjaus užléi= ||do ant jû sawo Kerβta,
ir jû ||Duβe iβ Smertiês n' iβgél= ||bejo; ir dawē jû
Bandai || **Gumbe iβgaiβti.** ||

Biblija, Karaliaučius, 1735

800 I₄₁₋₄₄: 50. Kaip labjaus užléido ant||jû sawo kerβta, ir
jû duβe iβ||smertiês n' iβgélbejo; ir dawē||jû bandai
gumbe iβgaiβti. ||

P. Ruigio žodyno santykis su Biblija(1735)

Rafeln, *subst.* Wežimmū
Braštėjimmas, Jesa.
XLVII. 3. Žowada bė
ga Arkliui, Jud. V. 22.
Rātū • Bildėjimas,
Ezech. III. 13. Wežim
mū, Joel. II. 5.

Plas, Wiētà, tōs, *f.* Klės
cus, caus, *m.* Ruimas,
mo, *m.* Ezech XL. 47.
Plynas Laužas, Luc.
VI. 17. Plótas to, *m.*

Rache, Rāchung, Pagiėžim
mas, mo, Deut. XXXII.
35. Págiėža, žōs, *f.* At
teršijimas, mo, *m.* Jel.
XXXIV. 8,

Santykis su Biblija(1735)

- Jer 47,3: Dėl bildėjimo jų drutųjų žirgų, riščė bėganczųjų, ir dėl *braškejimo jų vežimmų*, ir bildėjimo jų ratų; aža tėwai ne atfiwyzdės waikų, taip jie bus nuffiminę.
- Ts 5,22: Tai *arklei fówadu bėgo*, kadangi slylingi jų reitelei taipo nulúde.
- Ez 3,13: O buwo bruzgėjims sparnų annų gywų dáiktų, kurrie néy su kits kittu sussiuczawo; podraugey *bildėjims ratų* abelnay arti prie jų éfanczų; irgi dundėjimą didžo žémės padrebbėjimo.
- Jl 2,5: Iie šokinėj' wiršui kalnų, kaip *vežimmai bilda*, ir kaip liepna úža šaudúse: kaip diddis žmonų pulks, karui išredytas.

P. Ruigio LEXICON

RŽ 38,1: aufrücken etwas, [Mėtau k̄a k̄am, {{Sir 18,18*}}i Akìs fakaù{{}},] Syr. XVIII.18. [{{Jok 1,5*}}Už Akiû metù{{}},] Jac. V.1. [{{Sir 8,6*}}Gièdinu k̄a Grièkù{{}},] Syr. VIII.6.

RŽ 41,1: Augensalbe, [{{Apr 3,18*}}Akiû{{}} Móftè, Tépalas, {{Apr 3,18*}}Móftis{{}}, ês,] Apoc. III.18.

RŽ 48,1: aushun auf Wucher, [Ißícíjiju, {{Kun 25,37*}}Ißdũmi{{}} ant Palúkanû, {{Kun 25,37*}}Ant Užkaupû{{}},] Exod.mXXV.37.

Lk 10,13	100	B1735 98	Bėda taw Korazjin! Bėda taw Betfaida! nėfa jey tokie ftebbuklai butu darryti buwė Tyroje bey Sidone, kokie pas jus darryti, jie jau fennay žakke bey pėlenũfė butu fedėje ir prifiwertė.	[RgZ *389 I] Iau feney	##	iau sen ei
Lk 10,8	62,5	B1735 98	O jey i koki miefta ieinat', ir jie jus priimma, tai cze walgikit', ka jie jums paded'.	[RgZ *155 I] Pãdemi	#mi	pade
Lk 11,21	76,92	B1735 100	Kadda koks Barwinink's fawo palloczu apfėrgti, tai jo dãiktai pakãjuje iβliekt'.	[RgZ *175 II] Sgarwininkas	#as	šarvinink
Lk 11,50	93,75	B1735 101	Kad jėβkotas butu iβ tős gimminės wiffũ prãrakũ kraujas, pralietaffis iβ to czefo, kaip fwieto gruntas dėtas.	[RgZ *398 I] Gruntas Swiėto	##	gruntas swiėto
Lk 11,8	72,72	B1735 100	Aβ fakau jums, noris jis nefikėles ne dũda jam, todėl, kad jo prietelus efti, tai taczau nefigėdinczo jo tykojimo dėley kėlfis, ir jam dũs, kiek jam reikia.	[RgZ *165 I] Tykojimas	#as	tikoim
Lk 12,14	72,72	B1735 102	Bet jis tare jam: žmogau, kas manne itãte jum dwiem pėr fudzã, arba tėwiβkės dallytoji?	[RgZ *122 I] Tėwiβkės Iβdalytojis	#išda#s	teviškes litoii
Lk 12,24	62,5	B1735 103	Dabbokities ant warnũ, jie ney fėja, ney pjãuja, neygi tur ney k{ė}lnores, ney fkũnes, o Diew's taczau jũs kawoja: kiekugi jus gerrėfni uż tus paukfėczus?	[RgZ *393 I] Dabójol' ant ko	#oio#k o	s ant dab
Lk 12,42	72,72	B1735 104	Bet WIEβpat's tare: kaip diddis dãikt's yra wiernas bey iβmirtingas użweizdas kurri jo pon's użdeft ant fawo βeimynõs, kad jiems tikkru czeфу dũtu walgi jiems pũlantĩ.	[RgZ *193 II] Użweizdas	uż#	weizdas
Lk 12,58	100	B1735 104	Bet jey tu fu fawo prieβininku eini pas kunnigaikβti, tai pãffirũpik ant kėlo, kad nũ jo atfiwãlnitumbei, kad jis tawę ne nuweftu pas fũdza, o fũdza ne padũtu tawę wartininkui, o wartinink's ne imeftu tawę i apkallėjima.	[RgZ *341 II] Wartininkas	##	wartinink as
Lk 12,59	83,33	B1735 104	Sakau taw, ne iβeifi iβ ten, ikki pãfkuczãufi pinnigeli bufi użmokėjes.	[RgZ *306 I] Pinnigėlis	#s	pinnigeli
Lk 13,24	90	B1735 105	Stengkities, kad pro ankβtas durris jeitumbit: nės daug jũ (tai jums fakau) jėβkos, kaipo jeitu, o ne gallės.	[RgZ *293 I] Stėngios	#i#	steng os
Lk 14,12	100	B1735 106	Iis fake ir tam, kurfai ji pakwietęs buwo: pagatãwidam's pietus arba wakarėnė, tai ne	[RgZ *365 I] Atlyginu	##	atligi nu

Lk 24,13	37,5	B1735 125	Ir btay, du iß jü nuėjo tã paczø dienã i wienã këmã, kurs buwo Beßis dëßimtis warfnũ nõ Ieruzalës, wardu Emmaus.	[RgZ *142 II] Kiemas	ki#s	ema	
Lk 24,28	46,15	B1735 125	Ir jie prifiartino këmop', i kurri èjo, ir jis dëjofi, buk tolaus einas.	[RgZ *339 II] Dedøs mëgas	#dos meg#	de as	
Lk 3,1	86,2	B1735 81	Penkioliktame mëtte Ciecorytës Ciecoraus Tiberioßaus, Panfkui Pilotui waldonui ludëds èfant, ir Erodiui kunnigaikßczui ketturũ žëmju, o Pilippui jo brolui ketturũ žëmju kunnigaikßczui Itureoj' ir Ballije Trakonitës, o Lyzaniui ketturũ žëmju kunnigaikßczui Abylënije.	[RgZ *376 II] Ketturũ žëmju Kunnigaikßtis	#tis	ketturu žemiu kunnigaikß	
Lk 3,15	50	B1735 82	Bet žmonëms bedumojant, ir ßirdije fawo bemilijant apie Ionã, bau raffi jis ne butu Krißtus?	[RgZ *391 I] Dumã	#a	dum	
Lk 6,10	57,14	B1735 88	Ir jis paelumi, wiffus apžurëjes, t{a}re tam žmogui: ißtiefk fawo rankã. Ir jis dãre tai. Tai jo ranka buwo gydita, ir taip fweika, kaip antra.	[RgZ *418 II] Gydau	#au	gid	
Lk 6,17	86,66	B1735 88	Ir nuëjes fu jeis žemyn, pafitõjo ant plyno lauko, ir pulkas jo mokitinũ, ir daugybe žmonũ iß wiffõs žydũ=žëmës, ir Ieruzalës, ir Tyro ir Sidono, pagal marres,	[RgZ *280 I] Plynas Laukas	#as##	plin lauk as	
Lk 6,24	42,85	B1735 88	Bet atpencz bëda jums baggotiems; nës jau gãwot' fawo palinkĩminojimã.	[RgZ *94 II] Gãunu	#unu	ga	
Lk 6,25	0	B1735 88	Bëda jums, kurrie este pafõtinti, nës ißalkfite. Bëda jums, kurrie czø jũkiaties, nëfa jus werkfit', ir raudofit'.	[RgZ *350 II] Bãdas	badas		
Lk 6,5	0	B1735 87	Ir tare jiems: žmogaus Sunus WIEßpats yra ir fabbatõs.	[RgZ *327 II] Liggonis	liggonis		

Biblijos žodžiai ir frazės P. Ruigio žodyne

- XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynuose fiksuojama 1735 metų Biblijos vertime vartoti lietuviškų žodžių sinonimai ar sinoniminės frazės. Žodynais galima remtis tiriant to meto sinoniminių raiškos priemonių tipus ir pobūdį.
- Variantiškiausias grupes sudaro kai kurių kūno dalių įvardijimai, abstraktai, Biblijos realijų pavadinimai, XVIII a. nenusistovėjusi terminija.

P. Ruigio žodynas. Sinonimija

Schenkel – šlaunis, kulšis

**Kiška, koja, blauzkaulis, rietas,
kulšė, blauzda**

RŽv1 305: Schenkel, Kiškà, kôs, f. Actor. III. 7, Kója, jôs, f. Exod. XII. 11. Blauzdkaulis, lio, m. Lev. I. 9. Rėtas, to, m. Lev. IV. 11. Kulšė, bės, f. 1 Sam. XVII. 6. Blauzdà, ôs, f. Jer. XIII. 22.

Kluft – plyšys oloje, tarpeklis

**Uola, tarpas, dauba, prasivėrimas,
duobė**

RŽ 226: Kluft, Gruft, ūla, ôs, f. Tarpas, po, m. 1 Sam. XIII. 6. Daubà, bôs, f. Prasiwėrimmas, mo, m. Jef. II.19. Dũbė, ês, f. Hebr. XI.38.

**Tinklus metu, tinklą paspendžiu,
žabangus spendžiu**

RŽ 49: auswerfen das Netz, Tinklùs mettù, Jef. XIX.8. Tinklà paspėndžiu, Ezech. XXXII.3. Žabàngus spėndžiu, Prov. I.17.

**Pridemi ranką, pažeidžiu ką ranka,
nagus prikišu, užkabinėju,
rankomis nutveriu.**

RŽ 25: anlegen die Hand, Pridemi Rankà, Thren. I.10. Pažeidžiu ką Rankà, Genef. XXII.12. Naggùs prikišu, Gen. XXXVII.22. Užkabbinėju, Pf. LV.21. Ránkomis nutweru, Matth. XXVI.50.

P. Ruigio žodynas. Sinonimija

pavidulys – akies vyzdys

RŽ 40 Augapfel, Akiêš

Obolys, Jer. II.10. Akiêš

Wyzdžius, **Pawiddulys, lio,**

m. Deuter. XXXII.10. Akiêš

Wyzdis, džio, m. Pf. XVII.8.

kampas – valdomas kraštas

RŽ 202 Herrschaft, das Land,

Waldánija, jôs, f. **Kampas, po,**

m. I Reg. IV.11. Karalyftè, ês, 2

Reg. XX.13. Wiëßpatyftè, ês, f.

Job. XXV.2. Ponyftè, ês, f. Pf.

CIII.22.

spindulys – skaistumas

RŽ 178 Glanz, Skaiftummas,

mo, m. Job. III.4. Žibbėjimas,

imo, m. Pf. XVIII.13.

Spindulys, lo, M. Ezech.

I.13. Szwittėjimas, imo, m.

Biblijos žodžiai ir frazės

P. Ruigio žodyne

Biblija, Karaliaučius, 1735

•300 I₃₄₋₃₈: 10. Iis rádo jį
púßćioje, ľau= ||ľoje
puftynoje, kur źwėris
kau= ||kia. Iis wadzųjo jį, ir
dáwe ||jam zókana; jis
apľaugojo jį, ||kaip ľawo
akkiėš=pawiddulį. ||

Biblija, Karaliaučius, 1735

1048 I₄₆-II₄: 13. O tie
gywi dáiktai źurint ||buwo,
néy anglys źérinczos,
ir ||néy źibburei, tarp tų
gywų dáik= ||tų einantėji.
O ugnis fpindulį ||iľ
ľawęs iľléido, o iľ
ugniėš iľė= ||jo źaibas. ||

P. Ruigio žodynas. Naujos realijos – nauji žodžiai

auskaras

auskabė, auskara

RŽ 272: Ohrspange, Auskabė, bês,
F. Jef. III.20. Auskara, rôs, F. Gen.
XXIV.4.

prieskoniai

*Žolės gražiai kvėpiančios, skaniai
kvėpiančios, brangios žolės*

RŽ 331: Specerey, žolės gražey
kwėpjenčios, f. pl. Exod.
XXX.23. Skañey kwėpjenčios,
Num. IV.16. Brángios žólės, I
Reg.

cinamonas

cinamomas, cinamet

RŽ 92: Cinnamet, Kaneel,
Cinnamomas, mo, m. Exod.
XX.23. Cinnamet, Prov.
VII.17.

leopardas

pardas, pardelas, pardelis

RŽ 274: Pardel, Pardas, do, m.
Syr. XXVIII.27. Pardelas, elo,
m. Jef. XI.6. Pardelis, lio, m.
Hof. XIII.7.

P. Ruigio žodynas. Naujos realijos – nauji žodžiai

- „rankos papuošalas“ **rankarėdyklė, brangus daiktas nuo pečių**

RŽ 32: Armgefchmeide, Ranka=Rėdyklė, ês, f. Num. XXXI.50.
Brangùs Dáiktas nu Péciû, 2 Sam. I.10.

- „kalėjimas“ **kalvietė**

RŽ 222: Kerker, Kalwètė, ês, f. I Reg. XXII.27.

1 Kar 22,27: Ir šakyk: taip šako karálus: ßi idekit į *kálwètę*, ir walgidikit jį dūna bey wándenimi priespaudôs, ik man šu pakájumi fugryßtant.

- „dengti neštuvai“ **lova, nešama krazė, vežimėlis nešamas**

RŽ 299: Sånfte, Lengwėnėßčia, cíôs, Lówa, wôs, F. Cant. III.9.

Nėßama Kráfė, Jef. LXVI. 20. Wežimėlis nėßams, 2 Macc. IX.8.

P. Ruigio žodynas. Naujos realijos – nauji žodžiai

- „mulas“ ***asilarklys, asilas, pusasilis***

RŽ 252: Maulthier, Afil=Arklys, lio, m. 2 Sam XIII.23. Afilas, lo, m. Pf. XXXII.9. Pus=Afilis, lio, m. Zach. XIV.15.

- „skeptras“ ***karališka rykštė, karaliaujančių lazdelė***

RŽ 300: Scepter, Karališka Rykštė, Gen. XLIX.10.
Karaláujenčių Lazdélė, Ezech. XIX.11.

- „vasarnamis“ ***namai vasariniai***

RŽ 329: Sommerhaus, Namai wafarinnei, Dan. VI.10. Wafariškì Namaì.

- „žnyplės žvakės dagčiui nugnybti“ ***žvakžnybšlė***

RŽ 244: Lichtschnäutze, Putzſcheer, ŽwákŽnipšlė, ês, f. Exod. XXV. Putšerus, raus, m.

P. Ruigio žodynas. Skliausteliuose pažymėti atitikmenys

RŽ 323: Scorpion, Skorpiôn's, óno, m. Ezech XXVI.

Angìs, giês, f. Deut. VIII.14. (**Dygyus Karbócius, I Reg. XII.10.**)

1 Kar 12,11: Mano tėvs tiefa sunkų jungą jums uždėjo, alle aß jį dar sunkėni jums darryfu. Mano tėvs jus botágais baude, o aß jus *dygeis karboczeis* bauifu.

1 Kar 12,11: Mano tėvas uždėjo jums sunkų jungą, o aß prie to jungo dar pridėsiu. Mano tėvas plakė jus botagais, o aß plaksiu jus *skorpionais*^[i1].'“ (t. y. dygliuotais rimbais)

RŽlv 343: Strauß, Vogel, Sztraufas, fo, m. Lev. XI.16. (**Žaltys, cio, m. Job. XXX. 29.**)

Job 30,29: Aß efmì brolis žalczû, ir draugas *waikû appokû*.

Job 30, 29: Ich bin ein Bruder der Schakale und ein *Geselle der Strauße*

Job 30, 29: Šakalams broliu pasidariau, *stručiams draugu*.

P. Ruigio žodynas. Skliausteliuose pažymėti atitikmenys

RŽ Taubenmist, Karwéliû Měblas, (Pennukblas, 2 Reg. VI.25.)

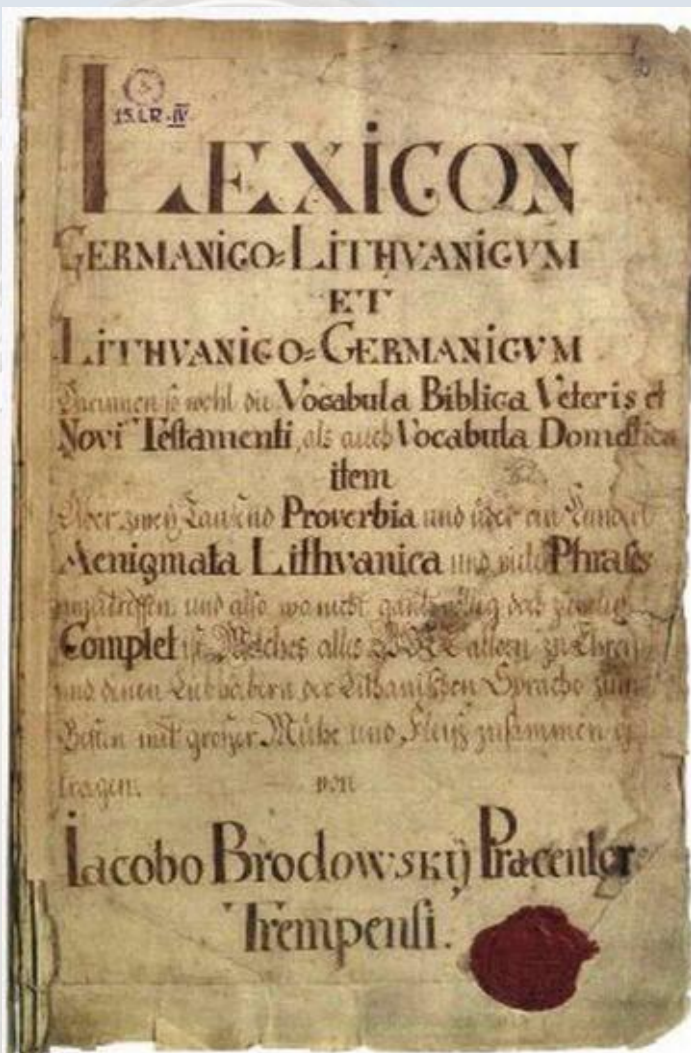
2 Kar 6,25: Ir diddis brangum's buwo Samaroj'; alle jie apgulle miešta, ikkikôl áfילו=galwa kaštáwo aštũnis déβimts fidabrininkû, ir ketwirts dallyk's faiko (wadinnamo) Kab *karwélû pennukβlo* kaštáwo penkis fidabrininkus.

Und es ward eine große Teuerung zu Samaria. Sie aber belagerten die Stadt, bis daß ein Eselskopf achtzig Silberlinge und ein viertel Kab **Taubenmist** fünf Silberlinge galt.

2 Kar 6,25: Kadangi apgula tėsėsi, Samarijoje kilo toks nuožmus badas, kad asilo galva buvo parduodama už aštuoniasdešimt sidabrinųjų šekelių, o ketvirtis kabo balandžio išmatų – už penkis sidabrinčius šekelius.

Lexicon Germanico-Lithuanicum et Lithuanico-Germanicum von Jakob Brodowski

Lexicon Germanico-Lithuanicum et Lithuanico-Germanicum von Jakob Brodowski

prieš 1744 m.

išlikęs vienas tomas,
defektuotas

Rankraštinis J. Brodovskio žodynas: Biblijos konkordancijomis paremtas žodynas

Rankraštis a. Zeme Gen 3, 17.
b. Dirva Gen 4, 12 c. 23, 9, 11, 13, 17, 19, 20. c. 25, 9 c. 33, 19
c. 47, 20 c. 49, 29, 30, 31. c. 50, 13. Gen 22, 5, c. 34, 6 Lev 27,
17, 19, 21, 22. Num 16, 14 c. 20, 17. c. 21, 22 Deut 5, 21 c. 14, 22
c. 24, 19 c. 28, 11. c. 32, 32. Jos 15, 18. c. 21, 12 Judic 1, 14. Luk 2, 8, 2
1 Sam 6, 14, 18 c. 8, 14. c. 14, 14 c. 22, 17. 2 Sam 1, 21. c. 14, 30. c. 19, 29.
c. 20, 12 c. 23, 11. 2 Reg 3, 19, 25. c. 8, 3, 5, 6. c. 9, 10, 21, 25, 26, 36, 37
c. 18, 17. 1 Par 12, 10. 2 Par 26, 23. Neh: 13, 10. Job 3, 6. c. 24, 16.
13, 12, 11 c. 23, 10. c. 24, 27, 30. c. 28, 19 c. 31, 16. Jsa 5, 18, 10. c. 7, 3.
c. 28, 24 c. 50, 23, 24. c. 52, 12, 13, 15, 16. c. 61, 7. Jer 6, 25. c. 8, 10.
c. 12, 10. c. 13, 27. c. 26, 18. c. 31, 40 c. 32, 7, 9, 13, 25, 43, 44. c. 35, 9
c. 41, 8. Jek 1, 10, 19 Anos 4, 7. c. 7, 17. Micha 2, 2, 4. Hab: 4, 17
Mal 3, 11. Syr 7, 8 c. 20, 30. Matk 13, 24, 27, 31, 36, 38, 44.
Luk 7, 18, 10. Luc 14, 18. Act 1, 8, 19 c. 4, 14, 17. c. 5, 3, 8.
c. Laukas pr. seld. Gen 22, 6 Deut 28, 3, 11, 16. 1 Sam 8, 12. 2 Sam: 9, 7, 10.
1 Reg: 2, 26. Neh 5, 3, 5, 11, 16 c. 12, 29, 44. 4, 17, 17. Jsa 17.
Jer 6, 12 c. 37, 12 Thren 4, 9. Judith 5, 4 Matk 19, 29 c. 22, 5.
Marc 10, 29, 30 Luc 15, 15. 2 Sam 2, 16.
c. Towisko Lev 27, 16.

Rankraštis a. Zeme Gen 3, 17.
b. Dirva Gen 4, 12 c. 23, 9, 11, 13, 17, 19, 20. c. 25, 9 c. 33, 19
c. 47, 20 c. 49, 29, 30, 31. c. 50, 13. Gen 22, 5, c. 34, 6 Lev 27,
17, 19, 21, 22. Num 16, 14 c. 20, 17. c. 21, 22 Deut 5, 21 c. 14, 22
c. 24, 19 c. 28, 11. c. 32, 32. Jos 15, 18. c. 21, 12 Judic 1, 14. Luk 2, 8, 2
1 Sam 6, 14, 18 c. 8, 14. c. 14, 14 c. 22, 17. 2 Sam 1, 21. c. 14, 30. c. 19, 29.
c. 20, 12 c. 23, 11. 2 Reg 3, 19, 25. c. 8, 3, 5, 6. c. 9, 10, 21, 25, 26, 36, 37
c. 18, 17. 1 Par 12, 10. 2 Par 26, 23. Neh: 13, 10. Job 3, 6. c. 24, 16.
13, 12, 11 c. 23, 10. c. 24, 27, 30. c. 28, 19 c. 31, 16. Jsa 5, 18, 10. c. 7, 3.
c. 28, 24 c. 50, 23, 24. c. 52, 12, 13, 15, 16. c. 61, 7. Jer 6, 25. c. 8, 10.
c. 12, 10. c. 13, 27. c. 26, 18. c. 31, 40 c. 32, 7, 9, 13, 25, 43, 44. c. 35, 9
c. 41, 8. Jek 1, 10, 19 Anos 4, 7. c. 7, 17. Micha 2, 2, 4. Hab: 4, 17
Mal 3, 11. Syr 7, 8 c. 20, 30. Matk 13, 24, 27, 31, 36, 38, 44.
Luk 7, 18, 10. Luc 14, 18. Act 1, 8, 19 c. 4, 14, 17. c. 5, 3, 8.
c. Laukas pr. seld. Gen 22, 6 Deut 28, 3, 11, 16. 1 Sam 8, 12. 2 Sam: 9, 7, 10.
1 Reg: 2, 26. Neh 5, 3, 5, 11, 16 c. 12, 29, 44. 4, 17, 17. Jsa 17.
Jer 6, 12 c. 37, 12 Thren 4, 9. Judith 5, 4 Matk 19, 29 c. 22, 5.
Marc 10, 29, 30 Luc 15, 15. 2 Sam 2, 16.
c. Towisko Lev 27, 16.

K. G. Milkaus žodyno santykis su Biblija (1735)

- Iš Biblijos Ruigio paimtų žodžių ir frazių Milkus su originalu nelygino ir netikslino. Veikiausiai Biblija Milkus ir nesinaudojo, tačiau iš jos paimtų pavyzdžių nemažino, t. y. ėmė visus su Biblija susijusius pavyzdžius iš RŽvl ir kito savo šaltinio, o ne tiesiogiai iš originalo.
- Dalis Biblijos žodžių ir citatų į MŽvl pateko taip pat iš rankraštinio Jokūbo Brodovskio žodyno (Jokūbo Brodovskio žodynas [toliau – *B*, prieš 1744; LMAB RS: f. 137–15], tačiau tokiais atvejais Biblijos nuoroda prie žodžių panaikinta a), o citata kartais kiek sutrumpinta b) ar kitaip modifikuota.

K. G. Milkaus žodyno santykis su Biblija (1735)

a)

RŽvl	Bvl	MŽvl
–	Bvl 223: Berückung. Spaftas. <i>Rom 11,9.</i> Prigawimas.	MŽvl 83: Berückung, Spaftas, fto, Prigawimmas, mo, m
–	Bvl 533: Geehrt. Garbingas, ga <i>Syr 24,16.</i>	MŽvl 214: Geehrt, Garbingas, ga

b)

RŽvl	Bvl	MŽvl
RŽvl 20: an einander hetzen, <i>Nefándora padarau</i>	Bvl 87: [Aneinander] hetzen <i>ant kits kitto pakuffiti Efa 19,2.</i>	MŽvl 26: an einander hetzen, <i>Nefandoraq padarau, pakuffinu</i>
–	Bvl 413: [Enthalten] des Weins <i>Wyno ne gérti. Num 6,3.</i>	MŽvl 156: enthalten sich des Weines, <i>Wyno ne gérti</i>

K. G. Milkaus žodyno santykis su Biblija (1735)

RŽvl	Bvl	MŽvl
–	Bvl 221: die Haar ftanden mir zu Berge. <i>Pafißaufe</i> <i>Stowėjo mano Plaukai</i> Hiob 4,15.	MŽvl 83: die Haare ftehen mir zu Berge, Plaukai paffißáußia
–	Bvl 228: Befchloßen große Menge Fiſche <i>Užgrėjo didde Žuwju</i> <i>Daugybe</i> Luc 5,6.	MŽvl 85: beſchließen eine Menge Fiſche, <i>Daugybę Žuwū</i> <i>užgrėju</i>
–	Bvl 532: fchwere Gedancken Smutna Sgirdis <i>Syr 34,5.</i>	MŽvl 213: fchwere, traurige Gedanken, Smutna Sgirdis
–	Bvl 1000: mit der Rechnung übel beſtehen <i>Su Rokunda ne gerray ißeiti</i> Syr 41,24.	MŽvl 384: du wirft mit deiner Rechnung nicht beſtehen, <i>Ne</i> <i>ißeifi, ju fawo Rokunda.</i>

Biblija, Karaliaučius, 1735

•716 I₁₃₋₁₅: 15. O kaip dwáše pro man= || ne
péréjo, paříáufe stowėjo || mano plaukai prie
mano kuno; ||

Biblija, Karaliaučius, 1735

•1303 I₃₋₅: 24. Gėdėkis, kad tu fu rokunda || ne
gerray iřeini; ir ne dėka= || woji, kad
řwėikinnamas effi. ||

Ačiū už
dėmesį!

